

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.1.1.35>

SPRAWOWANIE WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI PRZEZ ŁAWĘ PRZYSIĘGLYCH NA UKRAINIE

Nataliia Syza

kandydat nauk prawnych, docent,

docent Katedry Postępowania Karnego i Kryminalistyki

Kijowskiego Uniwersytetu Narodowego imienia Tarasa Szewczenki (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0001-5850-4023

e-mail: syzyy@ukr.net

Adnotacja. W artykule naukowym omówiono teoretyczne i prawne problemy sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez ławę przysięgłych na Ukrainie. Dzięki zastosowaniu historycznej metody badawczej ujawniono wartość społeczno-prawną instytucji ławy przysięgłych. Wartość społeczno-prawna instytucji ławy przysięgłych polega na tym, że sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez ławników jest okazją do zapewnienia praworządności w stosunku do prawa przy rozpatrywaniu postępowań karnych. Metodę porównawczą stosowano do porównania kontynentalnego modelu ławy przysięgłych obowiązującego na Ukrainie i angielskiego modelu ławy przysięgłych. Przeprowadzono systemową i strukturalną analizę norm obowiązującego Kodeksu Postępowania Karnego Ukrainy, regulujących realizację postępowania karnego przez ławę przysięgłych, a także norm ustaw przewidujących zmianę modelu ławy przysięgłych na Ukrainie. Określono optymalne wymagania dotyczące ławy przysięgłych, która powinna działać we współczesnym ukraińskim postępowaniu karnym. Wyciągnięto wnioski na temat potrzeby zwiększenia liczby ławników w składzie ławników, poszerzenia kompetencji merytorycznych ławy przysięgłych, rozgraniczenia uprawnień sędziego przewodniczącego i ławników w postępowaniu sądowym.

Słowa kluczowe: wymiar sprawiedliwości, ława przysięgłych, proces karny, skład ławy przysięgłych, uprawnienia ławników, werdykt ławników.

ADMINISTRATION OF JUSTICE BY A JURY IN UKRAINE

Natalia Syza

Candidate of Law Science, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Criminal Procedure and Criminalistics

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0001-5850-4023

e-mail: syzyy@ukr.net

Abstract. The scientific article considers the theoretical and legal problems of the administration of justice by a jury in Ukraine. Using the historical method of research, the social and legal value of the institute of jury trial is revealed. The social and legal value of the institution of a jury trial is that the administration of justice by a jury is an opportunity to ensure the rule of law in criminal proceedings. The comparative method was used to compare the continental model of jury trial in Ukraine and the English model of jury trial. A system and structural analysis of the norms of the current Criminal Procedure Code of Ukraine regulating the implementation of criminal proceedings by a jury, as well as the norms of draft laws providing for a change in the model of a jury trial in Ukraine. The optimal requirements for a jury trial, which should operate in the modern Ukrainian criminal process, have been determined. Conclusions were made on the need to increase the number of jurors in the jury, to expand the substantive competence of the jury, to delimit the powers of the presiding judge and the jury in the trial.

Key words: Justice, jury trial, criminal proceedings, composition of the jury, powers of the jury, jury verdict.

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ СУДОМ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ

Наталія Сиза

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0001-5850-4023

e-mail: syzyy@ukr.net

Анотація. У науковій статті розглянуто теоретичні та правові проблеми здійснення правосуддя судом присяжних в Україні. Із застосуванням історичного методу дослідження розкрито соціально-правову цінність інституту суду присяжних. Соціально-правова цінність інституту суду присяжних полягає в тому, що здійснення правосуддя

присяжними є можливістю забезпечити верховенство права стосовно закону під час розгляду кримінальних проваджень. Порівняльно-правовий метод використано для порівняння континентальної моделі суду присяжних, яка діє в Україні, та англійської моделі суду присяжних. Проведено системно-структурний аналіз норм чинного Кримінального процесуального кодексу України, що регламентують здійснення кримінального провадження судом присяжних, а також норм законопроектів, що передбачають зміну моделі суду присяжних в Україні. Визначено оптимальні вимоги до суду присяжних, який має діяти в сучасному українському кримінальному процесі. Зроблено висновки про необхідність збільшення кількості присяжних у складі суду присяжних, розширення предметної компетенції суду присяжних, розмежування повноважень головуючого судді і присяжних у судовому розгляді.

Ключові слова: правосуддя, суд присяжних, кримінальний процес, склад суду присяжних, повноваження присяжних, вердикт присяжних.

Вступ. Конституцією України (Конституція України, 1996) у ч. 5 ст. 124 проголошено безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя через присяжних. Здійснення правосуддя у визначених законом випадках присяжними спільно із суддями у рамках відповідних судових процедур передбачено також ч. 2 ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (Закон України «Про судоустрій і статус суддів», 2016). Протягом тривалого часу зазначені конституційні та судоустрійні норми щодо присяжних не застосовувались через відсутність процесуальної регламентації підстав та порядку здійснення правосуддя судом присяжних.

Застосування відповідних норм в українському кримінальному процесі розпочалося з набранням чинності Кримінальним процесуальним кодексом України (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012) (далі – КПК України), що ілюструють статистичні дані щодо здійснення судового розгляду кримінальних проваджень судом присяжних: у 2013 р. – 29, 2014 р. – 42, 2015 р. – 42, 2016 р. – 51, 2017 р. – 57, 2018 р. – 59, 2019 р. – 56, 2020 р. – 44. Відносно незначна кількість розглянутих судом присяжних кримінальних проваджень зумовлена, зокрема, встановленими КПК України винятковими підставами для такого розгляду: вчинення злочину, за який передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, та наявність клопотання обвинуваченого про такий розгляд (ч. 3 ст. 31).

Проблемам діяльності суду присяжних приділяли увагу як науковці, так і практики, а саме: А.Б. Войнарович, В.О. Гринюк, О.П. Кучинська, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнко, Т.С. Нешик, В.Т. Нор, І.О. Русанова, А.А. Солодков, В.М. Тернавська, І.Я. Фойницький, В.І. Шишкін, О.Г. Яновська та інші.

Вже досить тривалий час серед юристів ведуться дискусії щодо моделі суду присяжних, його кількісного та особистісного складу, процесуальної форми його діяльності, повноважень тощо. Іноді ставиться під сумнів загалом доцільність існування суду присяжних в Україні. Зважаючи позитиви і негативи суду присяжних, що об'єктивно властиві йому, як і будь-якому суспільному явищу, важливим є з'ясувати соціальну цінність даного правового інституту та визначити оптимальну модель суду присяжних, яка повинна діяти в Україні. На сучасному етапі розвитку української державності ці питання набули значної актуальності, і пропозиції щодо вдосконалення інституту суду присяжних втілені у законопроектах, що знаходяться на розгляді Верховної Ради України.

Мета цієї статті – розкрити соціально-правову цінність інституту суду присяжних і на основі порівняння континентальної моделі суду присяжних, яка передбачена нормами КПК України, та англійської моделі суду присяжних, яка пропонується до запровадження в Україні, визначити оптимальні вимоги до суду присяжних, який має діяти в сучасному українському кримінальному процесі.

Основна частина. Перш за все звернемось до питання про те, наскільки історично близьким є суд присяжних до українських правових традицій. Як відомо, інститут присяжних виник в Англії і на початковому етапі свого формування (за різними версіями – ще з IX ст., за часів правління короля Альфреда Великого, чи з XII ст., за ордонансом короля Генріха II) присяжні були свідками і обраними від громади обвинувачами, які повинні були повідомити під присягою королівським суддям відомості про вчинені на території їх населеного пункту злочини, а також про осіб, які підозрювались у вчиненні цих злочинів. Характерною рисою тогочасних присяжних було те, що вони виконували функції суддів, спираючись на свої безпосередні знання про факти і дані про осіб, яких вони судили. І лише з часом (з кінця XVI – на початку XVII ст.) англійський суд присяжних набуває форми, яка притаманна сучасному судовому розгляду справ про відносно небезпечні злочини (Гуценко, Головка, Филимонов, 2002: 77–78).

Первинну форму англійського суду присяжних можна порівняти з вервними судами, які існували в Київській Русі (IX–XV ст.). До їх складу входили вервний староста і обрані члени громади (добрі люди). Такі суди вирішували справи, а також провадили слідство, коли на території громади (верви) вчинялися вбивство чи крадіжка (Падох, 1990: 9). Приблизно з кінця XV до XVIII ст. замість вервних судів на території України діяли копні суди, до складу яких також входили представники громади. Кожна сільська община, яка об'єднувала кілька сіл, мала свої народні зібрання для вирішення справ, що належали до її компетенції. Таке народне зібрання називалося «копа» (Иванишчев, 1863: 8–9). Як стверджував А. Яковлів, «на копу закликалися і повинні були ставати «сусіди околичні», себто мешканці одного села чи міста, потім «сусіди сіл околичних», себто мешканці сіл «близьких», всі правоздатні особи, як старі, так і молоді чоловіки й жінки. Окрему групу на копах складали так звані «притомні люде» (особи, які були свідками-очевидцями в сучасному розумінні) та «сторонні» люди, які заслуговували на довіру» (Яковлів, 1930: 3). Копне судочинство зазвичай починалося слідчою «гарячою копою» на місці вчинення злочину, потім збиралася «головніша копа» і закінчувалося «остаточною (генеральною, завитою, присяжною) копою» (Падох, 1990: 20).

Таким чином, для англійського суду присяжних у IX–XVII ст. та вервних, а згодом – копних судів, які існували на території України у той же період, спільним було те, що до їх складу входили представники народу, які могли бути свідками по даній справі і які від імені громади під присягою здійснювали правосуддя.

На думку В.М. Тернавської, копний суд, внаслідок притаманності йому рис англійського судочинства за участю суду присяжних, є українським прототипом інституту суду присяжних (Тернавська, 2007).

Участь народу в судах на території України мала місце в тих чи інших формах і в подальший період її історії. Суд присяжних у його класичному вигляді був запроваджений у Російській імперії, зокрема і на українській території, судовою реформою 1864 р. та існував до його скасування в 1917 р. В Австро-Угорській імперії, до якої входили Галичина і Буковина, суд присяжних діяв з 1867 р. до 1918 р. (Шишкін, 2003: 689).

Соціальна цінність суду присяжних у той період була розкрита відомим вченим-процесуалістом І. Фойницьким, який з погляду сучасника провів ґрунтовний фаховий аналіз діяльності суду присяжних, яка піддавалась критиці, зокрема у зв'язку зі значною кількістю їх виправдувальних вердиктів (з 1874 по 1877 р. у Російській імперії середній показник виправданих судами присяжних становив 35%) (Фойницький, 1879: 6). У тогочасних періодичних виданнях висловлювалися думки про необхідність звуження компетенції присяжних, вилучення з-під їхньої юрисдикції певних категорій справ, ставилася під сумнів загальна дієвість даного інституту в системі судоустрою. Проте, досліджуючи ці проблеми, І. Фойницький обґрунтовує соціальну і правову цінність суду присяжних, зазначаючи, що виправдувальні рішення були своєрідною реакцією присяжних на існуючі недоліки тогочасної правової системи: надмірну суворість санкцій матеріального закону, недосконалість процесуального законодавства, тривалість процесу, слабкість дізнання і попереднього слідства, незадовільний стан каральної системи. Своїми виправдувальними рішеннями присяжні висловлювали заперечення проти існуючого становища, не бажаючи піддавати покаранню осіб, щодо винуватості яких існували хоча б найменші сумніви (Фойницький, 1879).

Звісно ж, необґрунтовані виправдання осіб, які вчинили злочин, не можуть відповідати інтересам правосуддя. Водночас це була оцінка народом відповідності закону праву. Здійснення правосуддя присяжними є можливістю забезпечити верховенство права стосовно закону під час вирішення конкретної справи, оскільки присяжні, як представники народу, оцінюють факти щодо винуватості підсудного на основі свого життєвого досвіду, переконань, сумнінь, уявлень про справедливість, і їх рішення відображають думку народу про міру дозволеного і недозволеного з погляду моралі. Проте саме закон є об'єктивним вираженням права і, з іншого боку, дуже важливо уникнути тенденційності, упередженості присяжних під час вирішення справи. У цьому відношенні велика роль належить об'єктивному формуванню складу присяжних та керівній ролі професійного судді в процесі, який повинен усувати від розгляду докази, які є неналежними та недопустимими і подаються сторонами з метою заплутати присяжних, ввести їх в оману. Для забезпечення законності вердикту суддя у своєму напутньому слові повинен роз'яснити присяжним перед їх видаленням до нарадчої кімнати зміст кримінального закону та основні правила оцінки доказів. І ці правила притаманні саме англійській моделі суду присяжних.

У сучасній правовій системі України з 2012 р. діє суд присяжних континентальної моделі, коли присяжні наділені повноваженнями суддів для здійснення правосуддя як на етапі судового розгляду, так і під час ухвалення судового рішення: спільно із суддями присяжні у судовому засіданні встановлюють фактичні обставини, досліджують докази та у нарадчій кімнаті вирішують питання про застосування закону і ухвалюють вирок.

Пропозиції щодо зміни моделі суду присяжних в Україні втілені у кількох законопроектах, що знаходяться на розгляді Верховної Ради України: Проект Закону України «Про суд присяжних» (реєстр. № 3843 від 14.07.2020 р.) (Проект № 3843), Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Закону України «Про суд присяжних» (реєстр. № 3845 від 14.07.2020 р.) (Проект № 3845), Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення участі громадян України у здійсненні правосуддя» (реєстр. № 4190 від 05.10.2020 р.) (Проект № 4190).

Під час порівняння норм чинного КПК, що визначають основні ознаки континентальної моделі суду присяжних, яка діє в Україні, та положень зазначених законопроектів, що передбачають ключові ознаки, характерні для класичної англійської моделі суду присяжних і пропонуються до запровадження в Україні, передусім слід звернути увагу на кількісний склад суду присяжних.

Слід зазначити, що встановлений нормами чинного КПК України склад суду присяжних – два судді та три присяжних – не дає можливості для повної реалізації конституційної засади участі народу у здійсненні правосуддя.

Слушні пропозиції про розширений склад суду присяжних висловлювали *de lege ferenda* відомі вітчизняні вчені М.М. Михеєнко та О.Г. Яновська. М.М. Михеєнко пропонував диференційований підхід до визначення кількісного складу суду присяжних: три судді і вісім присяжних засідателів або ж два судді і шість присяжних засідателів (Михеєнко, 1999: 172–173). Оптимальний кількісний склад суду присяжних, на думку О.Г. Яновської, це – один професійний суддя та дванадцять або сім присяжних засідателів (Яновська, 2011: 136).

Зміни щодо кількісного складу суду присяжних пропонуються і авторами згаданих законопроектів. Зокрема, Проектом № 3845 передбачається здійснення судового розгляду судом присяжних у складі одного професійного судді та восьми присяжних (Проект № 3845) а Проектом № 4190 – у складі одного судді та семи присяжних (Проект № 4190). Збільшення кількісного складу суду присяжних в Україні більшою мірою відповідатиме класичній моделі суду присяжних і сприятиме ширшому залученню громадян до здійснення правосуддя.

Наступною важливою характеристикою суду присяжних є обсяг його предметної компетенції. Чинним КПК України віднесено до розгляду суду присяжних кримінальні провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі (ч. 3 ст. 31).

У Проекті № 3845 пропонуються положення, що розширюють предметну компетенцію суду присяжних, зокрема, це «судове провадження в суді першої інстанції щодо злочину, за вчинення якого передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк десять і більше років або довічного позбавлення волі, крім злочинів проти основ національної безпеки України, корупційних злочинів, злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» (Проект № 3845). У Проекті № 4190 також містяться пропозиції щодо розширення кола кримінальних проваджень, до судового розгляду яких залучаються присяжні. Це злочини, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі (Проект № 4190). Таке розширення предметної компетенції суду присяжних спрямоване на забезпечення ширшого і послідовного втілення ідеї участі народу в здійсненні правосуддя та відповідає класичній моделі суду присяжних.

Чинним КПК України передбачено залучення присяжних до здійснення правосуддя лише за наявності волевиявлення обвинуваченого – заявлення ним під час підготовчого судового засідання клопотання про розгляд кримінального провадження судом присяжних (ч. 3 ст. 31, ч. 2 ст. 384). Право обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, на розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних повинне бути роз'яснене обвинуваченому прокурором та судом (ч. 1 ст. 384 КПК України).

Щодо своєчасності роз'яснення обвинуваченому права на суд присяжних та забезпечення можливості його реалізації було сформульовано правові позиції Верховним Судом України (постанова від 25 червня 2015 року у справі № 5-111к15) (Постанова ВСУ від 25.06.2015) та Великою Палатою Верховного Суду (постанова від 12 вересня 2018 року у справі № 523/6472/14-к) (Постанова ВП ВС від 12.09.2018).

У постанові Верховного Суду України у справі № 5-111к15 констатовано, що на порушення вимог статті 384 КПК право на суд присяжних не було роз'яснене обвинуваченому аж до завершення судового розгляду постановленням обвинувального вироку. Відтак у цій справі внаслідок нероз'яснення права на суд присяжних було порушене право обвинуваченого на розгляд його справи судом, встановленим законом. Зазначене порушення залишилося поза увагою і суду апеляційної інстанції. Отже, обвинувачений взагалі не був поінформований про існування у нього права на суд присяжних, а відтак позбавлений можливості реалізувати його до постановлення остаточного судового рішення. За таких умов судові рішення у цій справі були скасовані Верховним Судом України як такі, що постановлені з істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, а безумовною підставою для їх скасування визнано нероз'яснення обвинуваченому права на суд присяжних у підготовчому судовому засіданні, наслідки якого не було усунуто й на подальших стадіях процесу (Постанова ВСУ від 25.06.2015).

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 12 вересня 2018 року (справа № 523/6472/14-к), не відступаючи від зазначеної правової позиції Верховного Суду України, дійшла висновку, що роз'яснення обвинуваченому права на суд присяжних поза межами підготовчого провадження, але до завершення судового розгляду, не завжди має визнаватися безумовною підставою для скасування вироку. При цьому необхідно виходити з того, чи забезпечили фактично застосовані час і спосіб такого роз'яснення можливість реалізувати право на особливий порядок судового розгляду. За наявності обґрунтованих підстав для висновку, що в результаті роз'яснення права на суд присяжних на стадії судового розгляду обвинувачений мав реальну можливість ефективно скористатися ним, суд касаційної інстанції вправі не визнати відсутності роз'яснення такого права прокурором під час направлення обвинувального акта до суду і судом у підготовчому судовому засіданні безумовною підставою для скасування вироку (Постанова ВП ВС від 12.09.2018).

Згідно з чинним КПК України у кримінальному провадженні стосовно кількох обвинувачених достатньо волевиявлення одного з обвинувачених про розгляд судом присяжних. У такому разі кримінальне провадження буде розглянуте судом присяжних стосовно всіх обвинувачених (ч. 3 ст. 31).

Проектом № 3845 цілком слушно передбачається відступ від цього правила, якщо один або кілька підсудних відмовляються від суду за участю присяжних. У цьому разі суддя на підготовчому судовому засіданні вирішує питання про виділення кримінального провадження стосовно цих підсудних в окреме провадження. Але і в таких випадках кримінальне провадження стосовно всіх підсудних буде розглядати суд присяжних «за неможливості виділення кримінального провадження в окреме провадження, якщо хоча б один підсудний заявляє клопотання про розгляд кримінального провадження судом присяжних» (Проект № 3845). Таким чином, надається перевага здійсненню судового розгляду в особливому порядку з наданням додаткових процесуальних гарантій.

Розглядаючи співвідношення континентальної моделі суду присяжних, яка діє в українському кримінальному процесі, та класичної англійської моделі суду присяжних, слід звернути увагу на повноваження суддів та присяжних під час судового розгляду та ухвалення рішення.

Чинним КПК України визначено, що усі питання, пов'язані з судовим розглядом, крім питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою, судді і присяжні вирішують спільно (ч. 3 ст. 383).

На противагу цьому, у Проекті № 4190 передбачено, що усі питання, пов'язані з судовим розглядом, вирішуються головуючим (Проект № 4190). Проектом № 3845 також повноваження щодо ведення судового процесу покладаються на головуючого суддю. На підставі вердикту Лави присяжних про винуватість чи невинуватість особи головуючий суддя виносить обвинувальний чи виправдувальний вирок (Проект № 3845). Зазначені повноваження головуючого судді є визначальними для англійської моделі суду присяжних.

Важливим етапом судового провадження є відбір присяжних у суді, який відбувається після відкриття судового засідання. З числа визначених автоматизованою системою документообігу суду та викликаних до суду

осіб, включених до списків присяжних, відбувається формування складу колегії присяжних шляхом заявлення самовідводів і відводів. Чинним КПК України та Проектом № 4190 передбачено, що для з'ясування обставин, що можуть перешкоджати участі присяжного в судовому розгляді, прокурор, потерпілий, обвинувачений з дозволу головуючого можуть ставити присяжним відповідні запитання. Враховуючи положення КПК України про те, що захисник користується процесуальними правами обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо обвинуваченим і не може бути доручена захиснику (ч. 4 ст. 46), захисник також може ставити відповідні запитання кандидатам у присяжні.

Проте більш оптимальними і такими, що забезпечують реалізацію засади змагальності сторін, є положення Проекту № 3843, якими надаються рівні права стороні обвинувачення і стороні захисту, з метою з'ясування обставин, які можуть перешкоджати кандидату в присяжні в його доборі до складу Лави присяжних, ставити кандидату відповідні запитання і заявити відвід без наведення мотивів щодо двох кандидатів у присяжні. Окрім того, сторони можуть заявляти відводи з наведенням мотивів, рішення щодо обґрунтованості яких, задоволення чи відхилення приймає головуючий суддя (Проект № 3843).

Враховуючи, що в англійській моделі суду присяжних колегія присяжних відокремлена від головуючого судді і має власні повноваження, у Проекті № 3843 передбачається після приведення до присяги обрання присяжними зі свого складу старшину присяжних, який звертається до головуючого судді від присяжних, веде нараду Лави присяжних у нарадчій кімнаті, заповнює опитувальний лист за результатами голосування із відповідями присяжних і проголошує вердикт Лави присяжних у судовому засіданні (Проект № 3843). У Проекті № 4190 пропонується подібним чином обрання присяжними зі свого складу голови присяжних, який веде наради присяжних, за дорученням присяжних звертається до головуючого з питаннями, з урахуванням результатів голосування проголошує вердикт в судовому засіданні (Проект № 4190).

Наступною важливою ознакою, що характеризує судовий розгляд за участю присяжних, є напутнє слово головуючого судді, з яким він звертається до присяжних перед їх виходом до нарадчої кімнати для ухвалення вердикту. У Проектах № 3843 і № 4190 пропонується подібні положення щодо напутнього слова головуючого, які, зокрема, передбачають необхідність нагадати присяжним суть обвинувачення, повідомити зміст закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає відповідальність за вчинення злочину, у якому обвинувачується особа, роз'яснити основні правила оцінки доказів, зміст презумпції невинуватості, положення про тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого, а також змісту стандарту переконання «поза розумним сумнівом». Головуючий роз'яснює присяжним, що їх висновки повинні ґрунтуватися лише на тих доказах, які були безпосередньо досліджені під час судового розгляду, а також нагадує свої настанови щодо недопустимості певних доказів і відомостей. Головуючий також роз'яснює присяжним порядок їх наради, підготовки відповідей на поставлені питання, голосування та ухвалення вердикту (Проект № 3843, Проект № 4190).

Рішення присяжних про винуватість чи невинуватість обвинуваченого має форму вердикту, який ухвалюється ними в нарадчій кімнаті шляхом обговорення і голосування з питань, включених до опитувального листа. Вердикт присяжних проголошується старшиною (головою) присяжних після повернення присяжних до зали судового засідання і є обов'язковим для головуючого судді, який на підставі вердикту присяжних складає та проголошує вирок суду присяжних (Проект № 3843).

Висновки. Соціально-правова цінність інституту суду присяжних полягає в тому, що здійснення правосуддя присяжними є можливістю забезпечити верховенство права стосовно закону під час розгляду кримінальних проваджень. Присяжні, як представники народу, мають оцінювати факти на основі свого життєвого досвіду, переконань, сумнінь, уявлень про справедливість, а рішення суду присяжних – відображати думку народу про міру дозволеного і недозволеного з погляду моралі.

Ефективна реалізація зазначених переваг суду присяжних можлива при запровадженні вимог і правил, які властиві класичній англійській моделі суду присяжних.

Зміна моделі суду присяжних в Україні передбачає збільшення кількості присяжних та запровадження суду присяжних у складі головуючого судді й семи присяжних. Збільшення кількісного складу суду присяжних в Україні більшою мірою відповідатиме класичній моделі суду присяжних і сприятиме ширшому залученню громадян до здійснення правосуддя. Віднесення до компетенції суду присяжних здійснення кримінального провадження щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк десять і більше років або довічного позбавлення волі, спрямоване на забезпечення більш повного втілення ідеї участі народу в здійсненні правосуддя.

Для успішного здійснення правосуддя судом присяжних важливе значення має формування складу присяжних на засадах змагальності та чітке розмежування повноважень між головуючим суддею і колегією присяжних під час судового розгляду та ухвалення рішення. Усі питання, пов'язані з судовим розглядом, мають вирішуватися головуючим. Для забезпечення законності вердикту суддя у своєму напутньому слові повинен роз'яснити присяжним перед їх видаленням до нарадчої кімнати зміст кримінального закону та основні правила оцінки доказів. Рішення присяжних про винуватість чи невинуватість обвинуваченого має ухвалюватися ними у формі вердикту в нарадчій кімнаті шляхом обговорення і голосування з питань, включених до опитувального листа. На підставі вердикту присяжних про винуватість чи невинуватість особи головуючим суддею ухвалюється відповідно обвинувальний чи виправдувальний вирок.

Для успішного функціонування суду присяжних в Україні потрібне вдосконалення його моделі та процесуальної форми діяльності, а також формування суспільної думки щодо важливості й необхідності здійснення правосуддя за участю представників народу.

Список використаних джерел:

1. Гуценко К.Ф., Головки Л.В., Филимонов Б.А. Уголовный процесс западных государств: учебное пособие. Изд. 2-е, доп. и испр. Москва : Издательство «Зерцало-М», 2002. 528 с.
2. Иванишев Н. О древних сельских общинах в Югозападной России. Киев, 1863. 76 с.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
5. Михеєнко М.М. Від суду шефенського до суду присяжних. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: Вибрані твори. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 240 с.
6. Падох Я. Суди й судовий процес старої України. Нарис історії: Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто-Львів, 1990. Т. 209 : Історично-Філософічна Секція : Правнична комісія. Ч. 5. 128 с.
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 вересня 2018 року у справі № 523/6472/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76947335>.
8. Постанова Верховного Суду України від 25 червня 2015 року у справі № 5-111к15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/46449623>.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Закону України «Про суд присяжних»: Проект Закону України від 14.07.2020 р. реєстр. № 3845. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69467.
10. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення участі громадян України у здійсненні правосуддя: Проект Закону України від 05.10.2020 р. реєстр. № 4190. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70123.
11. Про суд присяжних: Проект Закону України від 14.07.2020 р. реєстр. № 3843. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465.
12. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
13. Тернавська В.М. Інститут суду присяжних в Україні (історико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ, 2007. 19 с.
14. Фойницький І. Оправдательныя рѣшенія присяжныхъ засѣдателей и мѣры къ ихъ сокращенію. *Журнал гражданскою и уголовногo права*. 1879. Кн. 6. С. 1–64.
15. Шишкін В.І. Суд присяжних: Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 1998. Т. 5: П-С. 2003. 736 с.
16. Яковлів А. Про копні суди на Україні. Прага, 1930. 24 с.
17. Яновська О.Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства: монографія. Київ: Прецедент, 2011. 303 с.

References:

1. Gutcenko, K.F., Golovko, L.V., Filimonov, B.A. (2002). Ugolovnyi protsess zapadnykh gosudarstv [Criminal proceedings of Western states]: uchebnoe posobie. Izd. 2-e, dop. i ispr. Moskva: Izdatelstvo «Zertcalo-M». 528 p. [in Russian].
2. Ivanishev, N. (1863). O drevnikh selskikh obshchinakh v Iugozapadnoi Rossii [About ancient rural communities in Southwestern Russia]. Kiev. 76 p. [in Russian].
3. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] vid 28 chervnia 1996 roku. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141. [in Ukrainian].
4. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 roku № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
5. Mykheienko, M.M. (1999). Vid sudu shefenskoho do sudu prysiazhnykh [From the chief's court to the jury] Problemy rozvytku kryminalnogo protsesu v Ukraini: Vybrani tvory. Kyiv: Yurinkom Inter. 240 p. [in Ukrainian].
6. Padokh, Ya. (1990). Sudy y sudovy protses staroi Ukrainy [Courts and the trial of old Ukraine]. Narys istorii: Zapysky Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka. Niu-York-Paryzh-Sydney-Toronto-Lviv. T. 209: Istorychno-Filosofichna Sektsiia: Pravnycha komisiia. Ch. 5. 128 p. [in Ukrainian].
7. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Decision of the Grand Chamber of the Supreme Court] vid 12 veresnia 2018 roku u spravi № 523/6472/14-k. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76947335> [in Ukrainian].
8. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy [Decision of the Supreme Court of Ukraine] vid 25 chervnia 2015 roku u spravi № 5-111ks15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/46449623> [in Ukrainian].
9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy u zviazku iz pryiniattiam Zakonu Ukrainy «Pro sud prysiazhnykh» [About modification of some legislative acts of Ukraine in connection with adoption of the Law of Ukraine «About jury trial»]: Proekt Zakonu Ukrainy vid 14.07.2020 r. reiestr. № 3845. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69467 [in Ukrainian].
10. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia, Kryminalnogo kodeksu Ukrainy ta Kryminalnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy shchodo zabezpechennia uchasti hromadian Ukrainy u zdiisnenni pravosuddia [On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine to ensure the participation of citizens of Ukraine in the administration of justice]: Proekt Zakonu Ukrainy vid 05.10.2020 r. reiestr. № 4190. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70123 [in Ukrainian].

11. Pro sud prysiazhnykh [About the jury trial]: Proekt Zakonu Ukrainy vid 14.07.2020 r. reiestr. № 3843. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465 [in Ukrainian].
12. Pro sudoustrii i status suddiv [On the Judicial System and Status of Judges]: Zakon Ukrainy vid 2 chervnia 2016 roku № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukrainian].
13. Ternavska, V.M. (2007). Instytut sudu prysiazhnykh v Ukraini (istoryko-pravovyi aspekt) [Institute of Jury in Ukraine (historical and legal aspects)]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.01. Kyiv. 19 p. [in Ukrainian].
14. Foinitskii, I. (1879). Opravdatelnyia resheniia prysiazhnykh zasodatelei i mery k ikh sokrashcheniiu [Justifications of jurors and measures to reduce them]. *Zhurnal grazhdanskogo i ugolovnoho prava*. Kn. 6. P. 1-64. [in Russian].
15. Shyshkin, V.I. (2003). Sud prysiazhnykh [Jury trial]: Yurydychna entsyklopediia: v 6 t. / Redkol. Yu.S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. Kyiv: Vydavnytstvo «Ukrainska entsyklopediia» imeni M.P. Bazhana, 1998. T. 5: P-S. 736 p. [in Ukrainian].
16. Yakovliv, A. (1930). Pro kopni sudy na Ukraini [About mining courts in Ukraine]. Praha. 24 p. [in Ukrainian].
17. Yanovska, O.H. (2011). Kontseptualni zasady funktsionuvannia i rozvytku zmahalnoho kryminalnoho sudochynstva [Conceptual principles of functioning and development of adversarial criminal proceedings]: monohrafiia. Kyiv: Pretsedent. 303 p. [in Ukrainian].